

Milka N i k o l i ć (Kragujevac) – Vidan N i k o l i ć (Užice)

O MOTIVACIJI I ISTORIJSKOM RAZVOJU PROMENA IMENA DANAŠNJEG GRADA ĆUPRIJA U SRBIJI

ON THE MOTIVATION AND HISTORICAL DEVELOPMENT BEHIND THE NAME CHANGE OF THE SERBIAN TOWN ĆUPRIJA

This paper discusses the motivation and historical development behind the name change of the Serbian town Ćuprija, located at the confluence of the Ravanica and Velika Morava. Microtoponymy shows that the large lowland river was crossed in several traditional ways in the past: (a) people crossed the river in a place called “brod” (ford), (b) they crossed over by ferry, (c) there was a pontoon bridge and (d) a wooden, or stone bridge (ćuprija) was built; and the settlement built there would get a different name, depending on the significance it had for that area, or it would be named after the object used to cross the river at the time. Historical sources and contemporary onomastics confirm that there were several layers of civilization, depending on the invaders who held this territory since ancient times, and peoples who lived here in turns were the Romans, Avars, Huns, Byzantines, Slavs, Turks and Serbs. The motivation behind the name has affected the town’s name changes: (1) Roman settlement *Horreum Margi* (*horreum* – granary, *Margi* – Morava), (2) Byzantine town *Horreum Planum* (*planum* – plain), (3) medieval Serbian town *Ravno* (*ravan* – plain), (4) Turkish town *Hisar Morava* (*hisar* – town), *Köprü*, (4) the name of the town today is *Ćuprija* (after the orientalism: *köprü* – *ćuprija*, bridge).

Keywords

Serbian onomastics, motivation behind the toponyms, toponyms’ name change, name of the town of Ćuprija.

1. U radu¹⁾ se govori o motivaciji i istorijskom razvoju promenâ imena današnjeg grada Ćuprija u Srbiji na ušću reke Ravanice u Veliku Moravu. Mikrotoponimija pokazuje da su ravničarsku reku Veliku Moravu sa jedne na drugu obalu u prošlosti ljudi prelazili na više tradicionalnih načina, a naselje nastalo na tom mestu dobijalo je različita imena zavisno (a) od značaja koje je imalo za to područje, (b) prema objektu koji je bio postavljen za prelaženje reke i (c) prema prestižnom jeziku na toj teritoriji. Istorijski izvori i današnja onomastika potvrđuju da je bilo više civilizacijskih slojeva zavisno od osvajača koji su držali ovo područje od najstarijih vremena, a smenjivali su se Rimljani, Avari, Huni, Vizantinci, Sloveni, Turci i Srbi, a ne treba zanemariti ni period prisustva Austrije (što potvrđuje naziv jednoga mosta i drugi ostaci duhovne i materijalne kulture).

¹⁾ Ovaj rad napisan je u okviru projekta Dinamika struktura savremenog srpskog jezika (broj 178014), koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

2. Pošto je današnje ime grada Čuprije vezano za balkanski orijentalizam posuđenicu *ćuprija* u srpskom jeziku, u kome paralelno funkcioniše i sinonimna leksema *most*, potrebno je razmotriti kako se ove dve reči kao baze ponašaju u srpskoj (i šire južnoslovenskoj) onomastici.

2.1. U slovenskim jezicima koji su ostali van domašaja većeg uticaja orijentalnih jezika, za „građevinsku konstrukciju od drveta, kamena, čelika i drugih materijala koja omogućava prelaz preko vodenih puteva ili kakvih drugih prirodnih prepreka“ postoji jedna leksema – **most**.

2.2. U južnoslovenskim jezicima koji su bili izloženi većem uticaju orijentalnih jezika (zbog dužeg perioda prisustva Turske carevine na Balkanu) za ovaj građevinski objekat javljaju se sinonimi *most* : *ćuprija*. U bugarskom jeziku koji je, zbog geografskog položaja u odnosu na jezik davalac i jezik prenosnik, najduže bio izložen uticaju orijentalizama, prevagu je dobila leksema *ćuprija*. U srpskom jeziku (i ostalim južnoslovenskim jezicima na Balkanu), za ovu građevinsku konstrukciju postoje dve lekseme: (a) *most* – domaća reč, starija i slovenskog porekla i (b) *ćuprija* – posuđenica: balkanski orijentalizam koji je došao iz grčkog jezika.²⁾

2.3. Danas bi bilo teško povući pravilnu izoleksu na Balkanu gde se prostiru apelativi *most* i *ćuprija* kao baze u onomastici. S druge strane, u indoevropskim jezicima (slovenskim, romanskim i germanskim) bilo bi lako povući izoleksu *most* / *pons* / *bridge*: (a) slovenski *most* – ruski, češki, slovački; latinski *pons*, italijanski *ponte*, francuski *pont*, španski *puente*; (c) engleski *bridge* i sl.

3. **Etimologija apelativa *most* i *ćuprija*.** – Apelativi *most* i *ćuprija* spadaju u grupu leksema kojima je providna etimologija i koji nisu izgubili svoje značenje tokom istorijskog razvoja srpskog jezika i drugih južnoslovenskih jezika. Leksema *ćuprija* zbog prisustva u onomastici (o čemu će ovde biti reči), frazeologiji „Osta kao na Drini ćuprija“ ili u naslovu poznatog romana Iva Andrića „Na Drini ćuprija“ odupirala se onoj vrsti arhaizacije koja je zadesila orijentalizme za koje su pronađene adekvatne reči u domaćem sloju reči, a u ovom slučaju bila je sinonimna leksema *most*.

Poznati etimolog P. Skok u Etimologijskom rječniku hrvatskoga i srpskoga jezika razrešava poreklo ova dva apelativa:

3.1. „**Môst** [...], svesl. i prasl. bez ie. i baltičkih paralela. [...] Na istoku i u bug. gotovo istisnut od turcizma *ćuprija*. [...] Postoje dva tumačenja o postanku: particip na *-to* od *mot-*, prijevaj od *metati*: **mot-to-s* ‘ono što je postavljeno, metnuto, sagradjeno’, prarodstvo sa lat. *mâlus* ‘jarbol, katarka’ novo-ir. *maide*, ‘štap’, njem.

²⁾ Up.: V. Nikolić, Značenje i funkcija apelativâ *most* i *ćuprija*, Srpski jezik 14, 2009, s. 143–165.

Mast = *mazdo* ‘Stange’, i to kao kolektiv na *-to* od **mazd-to-s*. Prema tom tumačenju prvobitno je značenje bilo ‘skup balvana ili brvi’.³⁾

3.2. „**Ćuprija** f (Vuk, 18. v.) ‘sinonim: most’. Balkanski turcizam (tur. *köprü* : bug. *kjuprija*, ngr. κιάπρι“.⁴⁾

3.3. U ovom razmatranju ostavljamo po strani mogućna figurativna značenja leksemâ *most* i *ćuprija* u srpsk(ohrvatsk)im rečnicima, jer su ovi apelativi samo sa osnovnim značenjima (kao građevinski objekti) javljaju kao baze u onomastikonu. Da su ova dva apelativa sinonimi, pokazuje primer tautologije iz srpske narodne poezije gde je prvo upotrebljena reč domaćeg a onda reč stranog porekla:

„Neće Vuče na **most** na **ćupriju**,
No načera dora na Bojanu“.

4. U enciklopedijskoj odrednici *Ćuprija* jasna je motivacija i providna etimologija imena današnjeg grada *Ćuprija*:

„**ĆUPRIJA**, grad u dolini Velike Morave, Srbija [...]. Leži na niskoj aluvijalnoj terasi (123 m), s desne strane Velike Morave, kod ušća Ravanice. Ovim izlazom bočne doline u glavnu dolinu vezan je kod *Ćuprije* spoj Ravaničkog puta sa glavnim Moravskim putem. Tipično mostovsko naselje, po kojoj je funkciji i ime grada (od turske reči **köpri** *most*), leži na mestu gde se Velika Morava najlakše može preći“.⁵⁾

Od druge polovine XVIII v., pošto je Mehmed-paša *Ćuprilić* podigao stalni most (*ćupriju*), grad počinje da dobija današnje ime *Ćuprija*, a paša dobija motivisano prezime *Ćuprilić*. Turski paša *Ćuprilić* (prema: tur. *Köprülüer* doslovno „onaj što podiže most, *ćupriju*“) poznat je u srpskoj narodnoj poeziji.

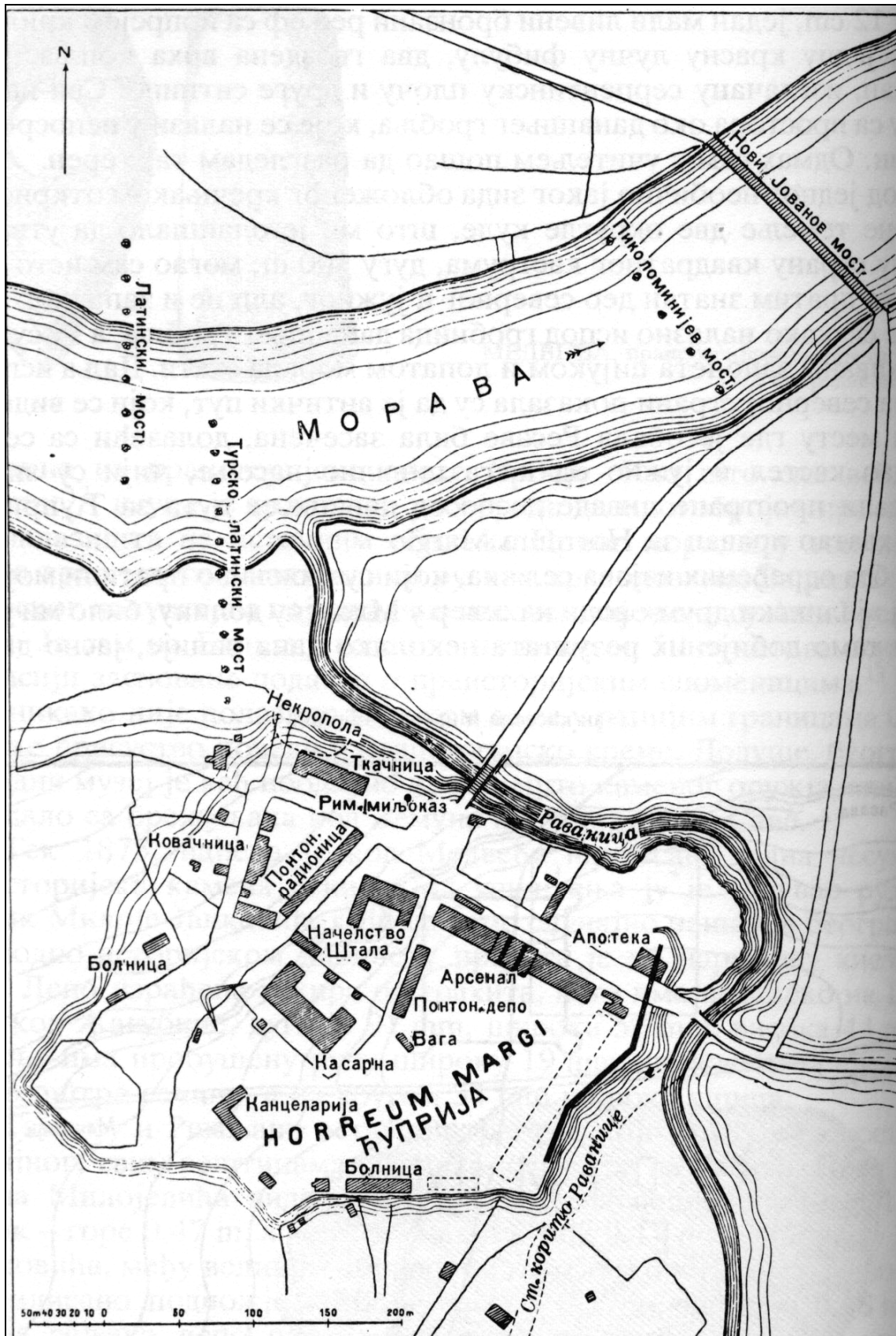
5. Današnja mikrotoponimija i pisani izvori potvrđuju kako se mikrotoponija na ušću reke Ravanice u Veliku Moravu vezala za baze od apelativa koji su značili građevinske konstrukcije za prelaz sa jedne na drugu obalu reke.

Motivacija imena usloвила je promene naziva naselja: (1) rimsko naselje *Horreum Margi* (*žitnica Morave*), (2) vizantijski grad *Horreum Planum* (*planum – ravan*), (3) srednovekovni srpski grad *Ravno* (*ravan – ravnica*), (4) turski grad *Hisar Morava* (*hisar – grad*), *Morava Palanka* (*palanka – manje naselje*), *Köprü* (*ćuprija*), (4) današnji naziv grada *Ćuprija* (prema balkanskom orijentalizmu: **köprü** – *ćuprija, most*).

³⁾ P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knj. II, Zagreb 1972, s. 459.

⁴⁾ P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knj. I, Zagreb 1971, s. 365.

⁵⁾ Enciklopedija Jugoslavije, knj. 2, Zagreb 1956, s. 636.

ЋУПРИЈА – plan rimskog grada Horreum-a Margi i mostovi na Velikoj Moravi

6. HORREUM MARGI. – Najstarije poznato naselje na ušću reke Ravanice u Veliku Moravu, na mestu gde je bilo najlakše preći veliku ravničarsku reku, bilo je rimsko naselje *Horreum Margi*. Arheolozi su pronašli materijalne ostatke ovog starog rimskog grada, čiji su ostaci na nekim mestima i danas jasni.⁶⁾

Da vidimo šta na latinskom jeziku znače reči iz ove dvočlane sintagme: „**horreum**, i, n. *spremnica; žitnica, hambar; pivnica, podrum; za pčele: ulište, košnica* [...]“;⁷⁾ **Margi** – rimski naziv za reku i oblast Moravu (v. t. 6.1.).

6.1. Oko 15. godine pre nove ere Rimljani su zauzeli oblast Morave. Sa sobom su doneli svoju kulturu i civilizaciju. Čuprija je u to doba bila prilično naseljena i bila je najvažnije rimsko naselje **Horreum Margi** na putu Viminacijum – Naisus (Kostolac – Niš) i predstavljalo je glavni privredni, trgovački, saobraćajni strateški centar, kao i centar za izradu oružja i najveće skladište žita po čemu je grad i dobio ime *Žitnica Morave*. Takođe je bila i najveće gradsko naselje Gornje Mezije, ali najveću je važnost imala zato što se nalazila na mestu gde je bio glavni prelaz preko Morave, gde su Rimljani imali zidani most. U tom periodu kroz Čupriju je prolazio jedan od glavnih rimskih puteva – *Via Militaria*.

6.2. „Najjača bila je rimska kolonizacija na jadranskom primorju i u vojnom pojasu na Dunavu. U krajevima Naisa (Niš) i Romesijane (Bela Palanka) svedoče varoška imena da je naseljenje vojnog porekla: Praesidium Pompei (kod Aleksinca), ‘skladište hrane na Moravi’ **Horreum Margi** (Čuprija) itd. U tim su krajevima, kod Prokopija [vizantijskog hroničara], latinska imena i malih naseobina: Lupi fontana, Spelunca, Primiana, Longiana, Septecadas itd.“⁸⁾

6.3. O veličini i lepoti ovog rimskog grada svedoči i jedan putopis, koji prenosi srpski geograf V. Karić:

„**Horreum Margi** je kroz čitavih šest vekova najveća varoš Gornje Mezije: ‘ulice njene idahu na četiri strane: na sever, na jug, zapad i istok, a sveza s Dunavom, osim Carigradskog drumu posredovaše i jedan drugi drum, u istočnom pravcu, prema ušću Timoka’.“⁹⁾

7. HORREUM PLANUM. – **Horreum Planum** je vizantijski grad na mestu gde je bio srušeni rimski grad Horreum Margi (grči *πλατύς* – *širok*, lat. *planus* – *ravan, ploča*), od čega je došao kasnije srpski naziv naselja *Ravno*.¹⁰⁾

⁶⁾ M. i D. Garašanin, Arheološka nalazišta u Srbiji, Prosveta – Beograd 1951, s. 196.

⁷⁾ M. Divković, Latinsko-hrvatski rječnik, Zagreb 1987, s. 476.

⁸⁾ K. Jireček, Istorija Srba, knj. I, Beograd 1981, s. 21.

⁹⁾ V. Karić, Srbija, opis zemlje, naroda i države, Beograd – Novi Sad 2000, s. 804–805.

¹⁰⁾ V. Karić, o. c. u bel. 9, s. 664.

Istoriji je poznato da su Huni u V veku srušili rimsko naselje Horreum Margi, a 100 godina kasnije obnovio ga je vizantijski car Justinijan I.¹¹⁾ Vizantinci su obnovili zidove razrušene u „najezdama narodâ“. „I docinije je ovo naselje bilo od velikog strategijskog značaja i važno naselje na Carigradskom drumu, jer je tu bio glavni prelaz na Moravi.“¹²⁾ Slabljenjem Vizantije na ovom području ojačala je srpska srednjovekovna država čiji je centar jedno vreme bio u ovim krajevima.

8. RAVNO / RAVNA. – **Ravno** je srednjovekovni srpski grad na ušću Ravanice u Veliku Moravu, kako je rečeno, koji je dobio ime doslovnim prevodom grčke reči *planum* u *ravan*. Etimologija je providna: **rávan** – „baltoslav, sveslav. i praslav. pridjev na *-ъn* > *an* * *orvъnъ*, 1. *planus*, *aequus*, 2. toponomastik (sam u femininum i neutrumu i u vezi s toponomastički apelativom)“.¹³⁾

Za postojanje naselja *Ravno* / *Ravna* (dvorodna imenica) u starim zapisima i geografskoj i istorijskoj literaturi susreće se više podataka:

(1) **Ravno**, gradić koji se spominje u narodnim pesmama, u srednjem veku na mestu nekadašnjeg rimskog grada Horreum-a Margi.¹⁴⁾

(2) „Od sredine XII v. do turskih najezde, grad **Ravna** više puta se pominje. Na karti arapskog geografa Idrizija (iz 1154) označen je kao *Arabna* (Ravno). Kroz ondašnji *Rabnel* ili *Rabenelle* (Ravno) prošao je, na putu za Svetu zemlju, putopisac Arnol iz Lübecka prateći Henrika Lava 1172. s krstašima, a 1183. sačekali su tu Fridriha Barbarosu na trećem krstaškom pohodu izaslanici Stefana Nemanje.“¹⁵⁾

Jednu epizodu iz tih borbi donosi Arnold iz Libeka u beleškama o putovanju Hajnriha Lava u Svetu Zemlju. „U Braničevu stupio je saski herceg sa svojom sjajnom pratnjom na zemljište vizantijske države, dočekan po nalogu carevu, prijateljski od Grka. Kada je on (krajem marta 1172) usred ‘bugarske šume’ stigao pred grad **Ravno** (krstaški *Rabnel*, *Ravanelle*) na ušću Ravanice u Moravu, sadašnju Čupriju, ne htedoše stanovnici, iako podanici grčkoga cara, pustiti hercega u grad.“¹⁶⁾

(3) „Hajnrih Lav morao je (1172) i na drumu od Dunava za Niš, kojim su krstaši tako često išli, već između Braničeva i **Ravnog** (Čuprija) napustiti kola (plaustra, *carrucae*), koja su svaki čas zapadala u blatno zemljište (in profunditate palustri), te potrebnu hranu prenositi dalje na tovarnim životinjama.“¹⁷⁾

¹¹⁾ <http://www.pomoravskiokrug.rs/cuprija/istorija-2> (čitano 10. aprila 2014. godine)

¹²⁾ V. Karić, o. c. u bel. 9, s. 664.

¹³⁾ P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knj. III, Zagreb 1973, s. 113.

¹⁴⁾ F. Kanic, Srbija, zemlja i stanovništvo, knj. I, Beograd 1991, s. 237.

¹⁵⁾ Enciklopedija Jugoslavije, knj. 3, Zagreb 1984, s. 349–350.

¹⁶⁾ K. Jireček, Istorija Srba, knj. 2, Beograd 1981, s. 149–150.

¹⁷⁾ K. Jireček, o. c. u bel. 16, s. 188.

(4) Zbog svog strateškog položaja, naselje **Ravno** bilo je podesno za susrete vladara ili izaslanika i za razne svečanosti:

(a) „Na sastanku u **Ravnom**, veliki župan Stefan dobio je od ugarskog kralja Andrije II skrletnu odeću, ukrašenu dragim kamenjem i biserom, pehar iskićen raznobojnim kamenjem, divne konje sa zlatnim uzdama i druge životinje“. ¹⁸⁾

(b) „Nemanjin sin Stefan, potonji prvovenčani kralj, dobio je od ugarskog kralja Andrije II, kada se s njim sastao u **Ravnu** (Ćupriji, oko 1215) sapete *toure i tourice* i *sracinskije skoti*“. ¹⁹⁾

(5) Toponimi sa bazom **ravan** frekventni su na širem području Balkana i često se poimeničeni pridev osamostaljuje, kao i u nazivima naselja *Mokro*, *Slano*, *Visoko* (koji imaju pridevsku promenu u padežima).

U srpskoj onomastici javljaju se i toponimi sa apelativom *ravan* kao glavnim članom u zavisnim sintagmama tipa *Pašina ravan* ili kao odredbeni član *Ravni kotari*.

U blizini Ćuprije podignut je manastir Ravanica (izvedenica od *ravan* + *-ica*). „Ravanica, manastir u sadašnjoj Srbiji, koji je zidao car Lazar, praznik mu je Spasov dan, Lazarevo tijelo je u njemu ležalo“. ²⁰⁾

„Stanovnici ćuprijskog okruga nisu veliki bogomoljci, oni na manastir Ravanicu i Manasiju ne gledaju kao na sredine čisto religiozne; nego kao predstavnike nekadašnjeg boljeg doba, nekadašnje snage, uma i umetnosti srpske“. ²¹⁾

Srpski car (knez) Lazar je posvećen, a pošto su Srbi pred najezdom Turaka sklanjali mošti svetaca, tako su i mošti svetog Lazara preneli preko Save i Dunava u Srem i tamo su dali ime novom manastiru *Ravanica*.

9. MORAVA PALANKA i MORAVA HISAR. – Za vreme turske vladavine Ćuprija je bila palanka, stanica na važnom Carigradskom putu i prenoćište za odmor putnika. Za vreme vojnog pohoda Sulejmana Veličanstvenog (1521–1566), sa privremenim pontonskim mostom na Moravi, naselje se javlja kao Grad Morava. Od druge polovine 17. veka Mehmed-paša Ćuprilić podigao je stalni most (ćupriju) – kada je i grad dobio sadašnje ime Ćuprija, a paša prezime Ćuprilić. U XVI i XVII veku Ćuprija je pristanište na Velikoj Moravi. Pošto je zbog čuvanja ćuprije (mosta) u vojne svrhe, postoje dokazi da su „obični putnici“ Moravom brodili do početka XIX veka. ²²⁾

¹⁸⁾ K. Jireček, o. c. u bel. 16, s. 280.

¹⁹⁾ K. Jireček, o. c. u bel. 16, s. 290.

²⁰⁾ Đ. Danić, Rječnik iz književnih starina srpskih, knj. III, Beograd 1964, s. 4.

²¹⁾ M. Đ. Milićević, Kneževina Srbija, Beograd 2007, s. 1105–1106.

²²⁾ <http://www.pomoravskiokrug.rs/cuprija/istorija-2> (čitano 10. 4. 2014. god.)

Na teritoriji Balkana u toponimiji susreću orijentalizmi: (a) „**hisar** m. (ar. hisar) zamak, tvrđava, grad“;²³⁾ (b) „**palanka** ž. [nejasnog porekla] ist. malo drveno utvrđenje radi zaštite putnika na putevima Osmanskog carstva“.²⁴⁾

Poznati turski putopisac Evlija Čelebi (u delu Putopis – odlomci o jugoslovenskim zemljama, Sarajevo 1979, s. 64) kaže: „U ovim zemljama mali grad od drveta nazivaju *palanka*“ (u originalu *palankasi*) – čime se približavamo poreklu ovog apelativa. Apelativ *hisar* preneo se kao naziv na srednjovekovni grad *Hisar* (kod Prijepolja), *Hisar* (brdo kod Leskovca), *Hisar* (brdo kod Pirota), *Hisar* (brdo kod Prokuplja); a apelativ *palanka* preneo se na istoimeni grad (Smederevska) *Palanka* u centralnoj Srbiji.

(1) „Za vojnih pohoda Sulejmana Veličanstvenog (1521–1566) Ćuprija, s privremenim pontonskim mostom na Moravi, javlja se kao grad *Morava* i kao sedište kadiluka; poznije se zove *Morava Palanka* ili *Morava Hisar* (Morava Grad).“²⁵⁾

(2) „Turci su na njima podigli svoju palanku koju su nazivali *Morava Hisar* i *Köprü*, ali vreme kao da je sve izbrisalo – ostalo je samo ono što je rimsko“.²⁶⁾

(3) „Ravno je od turske vojske stradalo 1413. u naletu turskog sultana Muse. Današnje ime grada potiče od turske reči **köprü** koja znači *most*, jer je na mestu Ravnog podignuto tursko utvrđenje s mostom, koje se najpre zvalo Morava-Palanka, ili Morava-Hisar, a potom Hisar-Ćuprija. Ravno je bilo sa skelom, a tek izgradnjom 1568. godine Ćuprija dobija veći značaj.“²⁷⁾

10. SKELINO POLJE. – Mikrotoponim *Skelino polje* pored Velike Morave u reonu grada Ćuprije potvrđuje da je na tom mestu bila skela kao objekat za prelaz reke. U dvočlanoj sintagmi *Skelino polje* etimologija je providna: (a) prisvojni pridev *skelino* od apelativa *skela* iz latinskog (prenosnik je turski jezik) i (b) apelativ *polje* (sveslovenska i praslovenska reč bez paralela u baltičkoj grupi – „otvoreno ravno zemljište, ravnica“).

U rečnicima se različito definiše etimologija lekseme *skela*:

„**skèla** ž tur. splav ili naročito podešena lađa koja se kreće ili duž jednog užeta ili pomoću motora, a služi za prevoz ljudi, stoke i dr. na mestima gde nema mosta“.²⁸⁾ (*Rečnik Matice srpske*, knj. peta, P–S, Novi Sad 1973, s. 798).

²³⁾ I. Klajn – M. Šipka, *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Novi Sad 2008, s. 1424.

²⁴⁾ I. Klajn – M. Šipka, o. c. u bel. 23, s. 885.

²⁵⁾ *Enciklopedija Jugoslavije*, knj. 3, Zagreb 1984, s. 350.

²⁶⁾ F. Kanic, o. c. u bel. 14, s. 236.

²⁷⁾ *Kroz Srbiju i Crnu Goru*, Beograd 1995, s. 311–312.

²⁸⁾ *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*, knj. 5, Novi Sad 1973, s. 798.

„**skèla** *f* (lat.) 1. pristanište, luka, mjesto na rijeci gdje se vrši prevoz s jedne obale na drugu. 2. splav, skovani balvani na kojima se prevozi na rijeci“. < tur. *iskele* < tal. *skala* < lat. *skala*.“²⁹⁾

Dakle, u odrednicama **skela** iz dva rečnika pokazuje se da je etimologija „dublja“ od orijentalizma i da je turski samo jezik prenosnik i da je u nekim krajevima ime objekta *skela* preneto i na pristanište, luku gde je postavljena skela. Apelativ *skela* javlja se kao baza u mikrotoponimiji na južnoslovenskom tlu na više mesta:

(a) tiponim jednak apelativu: *Skela* na reci Moravi kod Čačka, *Skela* na Savi kod Šapca;

(b) izvedenica *Skelani*, prelaz na ušću reke Rače u Drinu kod grada Bajina Bašta, prelaz između Srbije i Bosne, gde je kasnije urađen most, ali je naziv naselja na levoj obali Drine ostao kao svedočanstvo da je tu nekada bila skela za prelaz preko reke.³⁰⁾

(c) zavisna sintagma *Skelino polje*.

11. BROADAREC. – U vremenu turske vladavine u Srbiji manastir Ravanica na reci Ravanici (koja se uliva u Veliku Moravu kod grada Čuprije) bio je izgubio većinu svojih privilegija, čak su ga Turci rušili i nije bio aktivan. Međutim, 1692. godine, posle pobede Austijanaca nad Turcima u austro-turskim ratovima, u kojima su Srbi oduševljeno pomagali austrijskoj vojsci, austrijski car Leopold je izdao dokument „Salva guardia“ u kome vraća manastiru tri vodenice, među kojima je i jedna vodenica u mestu **Brodarec** (nem. Brodarecz).³¹⁾

11.1. Mikrotoponim *Brodarec* dobijen je od baze *brod*:

„**brôd** m mesto na vodi gde se može pregaziti ili se prevozi skelom, gaz, plicak, prelaz“. ³²⁾

Kako je rečeno, „postoje dokazi da se Moravom brodilo do početka XIX veka.“³³⁾

11.2. U tumačenju etimologije lekseme **brod** – „mjesto prelaženja preko vode (u ovom značenju toponim): mjesto na rijeci gdje nije duboko, gdje se može pregaziti ili kolima ili stokom preko vode prijeći“ – P. Skok kaže:

„Obje su osnove, s vokalom *e* i *o*, baltoslovenske: lot. *bristi*, lot. *brist*, lit. *bradyti*, *brādas* ‘brod’, *brastà* i *brastvà*, lot, *brastis* ‘brod’. Niži prijevojsni stepen *ɔ* na mjesto *e/o* nije očuvan u hrv. srp. Ie. osnove *bredh-* dade se pod izvjesno utvrditi samo u baltoslovenskoj grupi jezika“. ³⁴⁾

²⁹⁾ A. Šklajić, Turcizmi u srpskohrvatskom – hrvatskosrpskom jeziku, Sarajevo 1973, s. 567.

³⁰⁾ F. Kanic, o. c. u bel. 14, s. 546–547.

³¹⁾ F. Kanic, o. c. u bel. 14, s. 285.

³²⁾ Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika, knj. 1, Novi Sad–Zagreb 1967, s. 282.

³³⁾ <http://www.pomoravskiokrug.rs/cuprija/istorija-2> (citano 10. 4. 2014. god.)

³⁴⁾ P. Skok, o. c. u bel. 4, s. 216.

11.3. Toponimi sa bazom *brod* javljaju se na rekama (Lim, Drina, Vlasina, Sava, Uvac) podesnim da se mogu pregaziti (broditi) peške ili sa stokom:

(a) toponim jednak apelativu: *Brod* (kod Višegrada na Drini); selo *Brod* (u Crnoj Travi na reci Vlasini); *Brod* (na reci Savi), stari zapis iz 1786. god. (Stari srpski zapisi i natpisi, knj. 2, br. 3570);

(b) izvedenica: *Brodac*, stari zapis iz 1639. god. (Stari srpski zapisi i natpisi, knj. 4, br. 6772); *Brodarevo* na reci Limu (na granici Srbije i Crne Gore);

(v) sintagma: *Kokin Brod* (na reci Uvcu), *Slavonski Brod* (na reci Savi).

11.4. U srpskoj epskoj narodnoj pesmi Banović Strahinja jedan od junaka metaforično govori:

„Strahinj bane, ti sokole srpski,
tvome doru i tvome junaštvu
svud su **brodi** đe gođ dođeš vodi...“

11.5. Interesantan je toponim *Gazivode* (na reci Ibru) – imperativna kompozita (*gazi* + *voda*) – mesto gde na reci postoji *gaz*, gde se može „pregaziti voda“, tj prebroditi.

12. Kako je rečeno, apelativ *ćuprija*, balkanski orijentalizam, koji je došao iz grčkog preko turskog jezika, ostao je kao baza u današnjem naziv grada *Ćuprija*. Međutim, u zavisnim sintagmama naziva mostova u *Ćupriji* (bilo da su postojali ili postoje i danas) glavni član jeste apelativ *most*: (a) Latinski most, (b) Tursko-latinski most, (c) Pikolominijev most i (d) Novi Jankov most.

13. LATINSKI MOST. – „**Làtin**, -a i **Làtīn**, -íni m **1.** = Latinin **a.** ist. stanovnik Lacijuma i uopšte pripadnik plemenâ koja su osnovala antičku rimsku državu i čiji je jezik, sa širenjem te države, proširio po Evropi, postavši osnova romanskih jezika; Rimljanin uopšte.“³⁵⁾

13.1. U Srbiji je naziv za Rimljane, Italijane, pa čak i za Dubrovčane u narodnoj poeziji, bio uobičajen naziv *Latini*. Pošto su Rimljani bili dobri graditelji zidanih mostova, mnogi objekti su ostali i danas ih zovu *rimski most*. Takvih mostova sa nazivom *rimski most* ima u Ivanjici i Loznici i preživeli su gotovo nedirnuti duži period za razliku od mnogih modernih konstrukcija za prelazak reke koji nisu odoleli većim vremenskim nepogodama.

Ostaci starih grobalja u Srbiji se paralelno zovu *rimsko groblje* i/ili *latinsko groblje* – što svedoči o mešanju ova dva etnika: *Rimljanin* i *Latin(in)*. U gradu

³⁵⁾ Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, knj. 11, Beograd 1981, s. 248.

Sarajevu na reci Miljacki postoji *Latinska ćuprija* – „ime je dobila prema obližnjoj latinskoj, odnosno, dubrovačkoj trgovačkoj koloniji. Izgrađena je 1798. godine“.³⁶⁾

13.2. Pošto su deceniju i po pre nove ere Rimljani zauzeli oblast Morave, a rimsko naselje Horreum Margi na putu Viminacium – Naisus (Kostolac – Niš) predstavljalo glavni privredni, trgovački, saobraćajni strateški centar, bilo je potrebno podići zidani most. Istraživači su u drugoj polovini XIX veka pronašli vidne ostake ovog mosta na jednom od glavnih rimskih vojnih puteva – *Via Militaria*.

„Rimljanima je kod Horreum-a Margi, njihovog najvažnijeg arsenala u Gornjoj Meziji, bio potreban jedan stabilan most ne samo radi povezivanja putne mreže koja se sa dunavskog limesa u vidu lepeze ovde sticala s istom takvom mrežom na levoj obali Morave, već i da bi svoje posade mogla u svako doba godine snabdevati katapultima, bojnim kolima i naročito provijantom iz **horrea**-e (žitnice)“.³⁷⁾

14. TURSKO-LATINSKI MOST. – Za brza osvajanja Balkana i Evrope Turci su često gradili pontonske mostove ili drvene mostove. Međutim, gradili su i zidane mostove: kao onaj čuveni most u Višegradu („na Drini ćuprija“, ili onaj neobičan u Mostaru – po kome je grad i dobio ime Mostar (bilo direktno prema apelativu **most** ili prema nomina professional **mostar** – graditelj mostova).

Kako je rečeno, bilo je potrebe da se u vreme osvajanja turskog sultana Sulejmana Veličanstvenog (1521–1566) podigne most na Velikoj Moravi, to je bilo najjednostavnije bilo da se izradi na temeljima mosta iz rimskog perioda koji je bio srušen.

15. PIKOLOMINIJEV MOST. – Most je dobio ime prema vojskovođi Pikolominiju: Pikolomini, Đovani (Piggolomini, Giovanni Norberto; 1650–1689), austrijski feldmaršal. Istakao se u austro-turskim ratovima 1683–1699. Osvojio je Niš 1689. Sastao se sa srpskim patrijarhom Arsenijem Čarnojevićem, koji je u strahu od odmazde od Turaka zbog učešća Srba na strani Austrije vodio Veliku seobu Srba preko Save i Dunava posle poraza austrijske vojske protiv Turaka.

16. NOVI JANKOV MOST. – Naziv mosta prema graditelju (na primer, u Beogradu *Brankov most* – projektant Branko Žeželj)) ili upravitelju kad je most podignut ili ktitoru (*Sokolovića most* u Višegradu na Drini iz XV veka ili *Pavlovića most* na Drini podignut krajem XX veka).

17. Umesto zaključka. – Konfiguracija zemljišta na ušću reke Ravanice u Veliku Moravu, koje je bilo podesno za prelazak velike ravničarske reče, kao i strateški značaj ove oblasti, pokazuju kontinuitet razvoja naselja iako su svi osvajači rušili ono što je prethodno sagrađeno.

³⁶⁾ www.sarajevo.ba/ba/stream.php?kat=112 (čitano 20. april 2014. godine)

³⁷⁾ F. Kanic, o. c. u bel. 14, s. 236.

17.1. „Rimski *Horreum Margi* nastao je na rimskoj trasi Carigradskog puta, koji je na tome mestu silazio na Moravu. Najstariji spomen grada **Horreum Margi** nalazi se u Ptolomeja (sredinom II v.). Kroz šest stoleća bio je najveće gradsko naselje u unutrašnjosti Gornje Mezije, centar za izradu oružja (njegova oružna fabrika *Scutaria Horreomargensis* snabdevala je oružjem rimske legije i vojne posade cele Gornje Mezije) i magacin za žito, po čemu je dobio ime *Žitnica Morave* (*Horreum Margi*). Kao municipium u poznijem svome razvoju bio je središte episkopije (343). *Horreum Margi* porušili su Huni, a jedan vek docnije obnovio ga je Justinijan I. Većina kamenih spomenika porušenog rimskog zatim vizantijskog **Horreum Planum** i srednjovekovnog srpskog grada **Ravna**, poslužila je za zidanje manastira i grada Ravanica, a posle kosovske katastrofe (1389. godine) i za podizanje manastira i grada Manasija (Resava)“.³⁸⁾

17.2. Da su osvajači i domicilno stanovništvo rušili mostove (ćuprije) koji su njihovi prethodnici podigli, a to su činili iz različitih razloga (najčešće u vojne svrhe), potvrđuje i to što je etnolog Milan Đ. Milićević u drugoj polovini XIX veka zabeležio da nije postojao ni zidani ni drveni most nego improvizovani pontonski most.³⁹⁾

17.3. Toponimi vezani za građevinske objekte koji su služili za prelazak reke sa jedne na drugu obalu u prostoru današnjeg grada Ćuprija, koji se nalazi na ušću reke Ravanice u Veliku Moravu, svedoče nedvosmisleno da taj tip toponima ostaje najduže u svesti stanovništa i ako se naziv menja prema prestižnom jeziku osvajača. To je još jedan dokaz da je onomastika u domenu duhovne kulture jedan od valjanih dokaza da je opravdana poznata latinska sentencija *Nomen est omen* („Ime je znak“).

milkanik75@gmail.com
Filološko-umetnički fakultet
Jovana Cvijića bb
34000 Kragujevac
SRBIJA

vid.nik47@gmail.com
Učiteljski fakultet
Trg Svetog Save 36
31000 Užice
SRBIJA

³⁸⁾ Enciklopedija Jugoslavije, knj 3, Zagreb 1984, s. 349.

³⁹⁾ M. Đ. Milićević, o. c. u bel. 21, s. 224.